

ОПТИМІЗАЦІЯ МОВНИХ СТРУКТУР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА СКЛАДОВА МОВНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

У статті представлено психолінгвістичне дослідження, спрямоване на виявлення, оцінку та аналіз загальних еволюційних змін, що має зазнавати будь-яка мова в процесі свого розвитку. У якості базової гіпотези слугувало припущення відомого французького вченого Люсьєн Леви-Брюля про можливість поділу мов на стародавні та розвинуті.

У теоретичній частині проаналізовано еволюційні особливості англійської й німецької мов, а також мов Суахілі та старопапуаської мови. Аналізуючи наукові праці відомих європейських та вітчизняних вчених, доведено той факт, що поділ мов на стародавні та сучасні буде надто умовним та суб'єктивним. Водночас виявлено певну тенденцію, яка вказує на те, що більш давні мови відображають опис послідовності подій більш громіздко.

В емпіричній частині порівняно латинську, старослов'янську й українську мови на основі текстових матеріалів Старого Заповіту, Нового Заповіту та Стародавніх міфів. У практичній частині виявлено факт значної відмінності між старослов'янською та українською мовами в кількості мовних структур при передачі змісту згаданих вище текстів. Водночас аналогічні відмінності у кількості мовних структур між українською й латинською та старослов'янською й латинською перебувають за межами значущості різниці.

Описане дослідження дало достатньо підстав, щоб визнати наявність феномену оптимізації мовних структур як певної тенденції, що впливає на еволюційний розвиток значної частини мов. Проте встановлена тенденція не проявляє себе в кожному конкретному прикладі, тому не може слугувати універсальною аксіомою.

Ключові слова: мова, мовна еволюція, мовні структури, граматична категорія, оптимізація, текстовий фрагмент, порівняльний аналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. Феномен людської мови, її значення у формуванні свідомості й розвиток в історіогенезі вважають однією із найбільших наукових загадок для людства. Однак будь-яка спроба побудувати повноцінне генеологічне дерево походження сучасних мов зазнає невдачі. Часто неможливо встановити чи була конкретна стародавня мова пращуром для низки сучасних мов, оскільки проміжні мовні варіанти було втрачено в історіогенезі. При цьому механічне перенесення біологічних еволюційних принципів у лінгвістичну сферу виявилось безперспективним, оскільки стародавні мови часто мають значно складнішу синтаксично-морфологічну та лексико-семантичну систему, ніж їхні сучасні аналоги.

Водночас встановлення певних загальних закономірностей еволюційної зміни мов могло б не лише заповнити пробіли в абстрактній системі генези мов, але й зробити просування вперед у сфері розроблення розмовників із міжкультурного та міжнародного спілкування, створення комп'ютерних мовних програм та інтуїтивно-орієнтованих інтерфейсів. Із цього погляду дослідження процесу еволюції мовних структур при передаванні однієї й тієї ж інформації різними мовами буде важливим та актуальним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Незважаючи на велике різноманіття мов світу, кожна з яких є аутентичною й відображає культуру і менталітет її носіїв, доволі поширеною є думка про прикладну доцільність поділу мов на "розвинуті та відсталі". Найвідомішим прихильником такої ідеї був знаменитий французький вчений, філософ та психолог Люсьєн Леви-Брюль, який зібрав та узагальнив чисельні спостереження й інші дослідницькі матеріали про життя й побут індіанців, низки народів Австралії та островів Океанії у своїй фундаментальній праці "Стародавнє мислення", що стала основою для розвідок іншого відомого етнологів Б. Малиновського [8].

Згаданий вчений окрім основного вектору своєї роботи вводить поняття в одній із праць "Стародавня мова" і виділяє критерії, за якими, на думку автора, можна було б розподілити усі існуючі мови світу на "стародавні" та "розвинуті". Перший із критеріїв – це загальна кількість

існуючих слів у мові, вибраній для аналізу. На думку Люсьєн Леви-Брюля, розвинута мова повинна мати принаймні декілька десятків тисяч слів. Зазначимо відразу, що ця перша гіпотеза була повністю відхиlena й спростована у роботах О. О. Леонтьєва, Л. С. Виготського, А. А. Залевської [1; 2; 5; 6]. По-перше, практичними дослідниками було зібрано чимало прикладів, коли народи з ізольованою й відсталою культурою користувалися мовою, яка мала у своєму розпорядженні 50–80 тисяч слів. По-друге, у мовах низки народів Південної Африки, Центральної Азії та Океанії принципи синтаксичної побудови речення функціонують таким чином, що часто неможливо з'ясувати, де закінчується одне слово й починається наступне, що ставить під сумнів будь-який їх перерахунок.

Мета і завдання статті. Мета розвідки – виявити та описати з психолінгвістичного погляду загальні еволюційні зміни, що має зазнавати будь-яка мова в процесі свого розвитку. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: на доступному теоретичному матеріалі проаналізувати доцільність поділу мов на стародавні та сучасні; зафіксувати еволюційні зміни, які зазнали на собі декілька сучасних мов; перевірити в емпіричній частині факт наявності оптимізації мовних структур на основі текстових україномовних, латинськомовних й старослов'янських матеріалів.

Окрім суперечливого розподілу, згаданий вище відомий вчений Люсьєн Леви-Брюль висуває ще одне припущення, із яким із певними поправками погоджуються окремі зарубіжні та вітчизняні філологи [2; 4; 5; 6; 7]. Носії стародавніх мов використовують невелику кількість абстрактних та узагальнених понять, тому при перекладі багатьох текстів на такого роду мови доводиться додавати дуже багато конкретизуючої інформації та додаткових деталей. У якості живого прикладу французький вчений вибрав фрагмент відомої притчі і переклав його на одну із маловідомих Африканських мов “Суахілі”, а потім знову на декілька європейських:

Первинний варіант: *«Жив собі чоловік, що був сліпим з самого дня свого народження. Якось трапилось чудо: його очі раптом відкрилися. Випадково перед цією людиною постав осел. Сліпий побачив лише осла і більше не побачив нічого».*

Кінцевий варіант: *«Він був там – один чоловік, він – який був сліпий від народження його. Одного дня (воно) – проходило випадково повз нього чудо: його очі стали відкритими раптово. І перед ним воно (місце) – було, перед яким (він) осел постав ненавмисне. Чоловік побачив його - цього осла та не побачив жодного предмету більше» [6, с. 121].*

Стосовно останньої гіпотези свого французького колеги О. О. Леонтьєв зазначав [6, с. 102], що поділ мов на “розвинуті” та “відсталі” є дуже відносним та суб'єктивним, оскільки будь-яка мова, як знакова система не має об'єктивних обмежень для свого розвитку. При цьому кожен житель Землі “підсвідомо прагне шукати відсталі мови та культури якомога далі від своєї Батьківщини” [6, с. 101]. Водночас правдою є те, що якщо певний текст описує ситуацію, пов'язану із видом діяльності, який не є типовим для носіїв цієї мови, тоді при перекладі такий зміст буде передаватися дещо незграбно та громіздко.

Для підтвердження власної думки про суб'єктивність будь-якого поділу мов на відсталі та розвинуті О. О. Леонтьєв наводить декілька прикладів, із погляду яких навіть його рідну російську мову теж можна було б хибно віднести до так званих “відсталих мов” [6, с. 95–107].

Водночас відомий філолог окреслює декілька фактів, які підтверджують тезу про те, що мова будь-якого народу використана ним як знаряддя для виконання різних видів діяльності і містить у собі неповторні риси, у яких відображені особливості культури та історії згаданого народу. Серед іншого О. О. Леонтьєв зазначав, що мови значної частини народів, які недавно відійшли від полювання, як головної діяльності, мають декілька цікавих особливостей: складнішу систему особових займенників; наявність відносного числівника, що інтегрований у саму назву предмету або істоти; лексичне значення значної частини іменників та дієслів розподілене не за морфемами, а за специфічними рисами самих звуків, зумовлених фізіологічним механізмом синестезії [9]. У якості чіткого прикладу щодо першої тези відомий науковець вибрав папуаську мову:

Iyap (одна собака) – Iyatare (дві собаки) – Iyataro (три собаки) – Iyatari (багато собак)

Я → Ти → Він; Ми (1) → Ви (1) → Вони (1)
(Ти і Я разом) (Ти + третя особа) (Він + Стороння особа)

Я → Ти → Він; Ми (2) → Ви (2) → Вони (2)
(Ти+Я+Вони) (Ти+Він+інші особи) (Він+декілька інших осіб)

Розглядаючи складнішу систему займенників папуаської мови, варто погодитись, що в багатьох життєвих ситуаціях “додаткові займенники” будуть зовсім не зайвими.

Відомо, що певного еволюційного спрощення протягом останніх трьох століть зазнала мова, що сьогодні слугує мовою міжнародного спілкування – англійська. Вона зберегла складну систему часів і відносно складну фонетику. Однак кількість відмінків скоротилася до двох, спрощено правила побудови складних речень та утворення дієприкметників. Окрім того, помітно скоротився перелік прийменників, а їх класифікація за функціями стала більш чіткою.

Дуже схожий процес відбувався з іншою поширеною європейською мовою – німецькою. Фонетико-орфографічні правила читання й письма стали чіткішими й більш простими; кількість відмінків скоротилася з шести (було в старонімецьких діалектах) до чотирьох; система часових форм скоротилася з дев'яти форм до п'яти; прийменники зменшилися в кількості й чітко поділилися за керуванням та функціями, окрім того німецькі прийменники набули здатності зливатися з розташованими позаду артиклями: *zu + dem = zum; zu + der = zur; in + das = ins; in + dem = im*. На додачу до зазначеного вище, пасивний стан сучасної німецької мови отримав свій спрощений варіант: “*Zustandspassiv*”.

Переходячи від теорії до практики, закономірно припустити, що цей процес зазнала на собі більшість сучасних мов, що мають широкий географічний ареал використання. Вірогідно буде припустити, що процес еволюційного спрощення активізований двома основними чинниками: принципом мовної економії та інтеркультурною дифузією.

“Принцип мовної економії” полягає в тому, що в процесі перебігу реальної комунікативної ситуації адресант прагне передати адресату певний об'єм інформації, створивши при цьому мінімальну кількість знаків (звукових, графічних і т.д.)

Під терміном “Інтеркультурна дифузія” мають на увазі феномен, при якому представники різних культур при спілкуванні з іноземцями схильні трохи спрощувати свої екзистенціальні реалії й мову, що їх відображає, щоб дещо полегшити процес спілкування та взаєморозуміння з чужинцями.

Матеріалом для практичного порівняльного аналізу слугували тексти Старого Заповіту й Нового Заповіту Біблії та тексти Стародавніх Міфів, написані латинською, старослов'янською та українською мовами у загальній кількості 36 текстових фрагментів для кожної із мов. Надання переваги загальноновизнаним літературним джерелам трьома мовами було здійснено для того, щоб виявлена різниця в кількості знаків у різномовних текстах була зумовлена саме специфікою мови, а не рівнем компетентності перекладача.

Первинне введення емпіричних даних та базове арифметичне порівняння кількості знаків між різномовними текстами здійснене за допомогою стандартних функцій програм Microsoft Word 2007 й Microsoft Excel 2007. Проведення факторного порівняльного аналізу реалізоване завдяки програмі SPSS for Windows 7, де в якості критерію співставлення було вибрано коефіцієнт значущості різниці Т – Ст'юдента.

Таблиця 1

Виявлені статистичні відмінності між знаковими елементами латинської, старослов'янської та української мов

Тип мови для порівняння	Латинська мова	Старослов'янська мова	Українська мова
Тип показника			
К-сть текстів для порівняння	36	36	36

Середньо-арифметична к-сть знаків у фрагменті	2295,4	2472	2127,3
Середньо-статистична відмінність у порівнянні з латинською мовою	0	+ 177	-168
Коефіцієнт значущості різниці Т – Ст'юдента	_____	1,81	- 1,64
Середньо-статистична відмінність у порівнянні із старослов'янською мовою	- 177	0	- 345
Коефіцієнт значущості різниці Т – Ст'юдента	- 1,81	_____	- 2,82*
Середньо-статистична відмінність у порівнянні з українською мовою	+168	+ 345	0
Коефіцієнт значущості різниці Т – Ст'юдента	+ 1,64	+ 2,82*	_____

Примітка: значення показника Т – Ст'юдента позначені символом * як такі, що мають достатній рівень значущості різниці для зібраного об'єму вибірки

Отримані в практичній частині дослідження й наведені у табл. 1 дані свідчать про наявність значної різниці в кількості знаків у відібраних текстах між старослов'янською та українською мовами. Водночас виявлені відмінності в описаному аспекті між латинською й старослов'янською та латинською й українською мовами хоч і наявні, однак не досягають рівня значущості відмінності для залученої нами вибірки.

Отже, отримані в емпіричній частині дослідження дані підтверджують факт впливу оптимізації мовних структур на еволюцію мов, однак описана тенденція не може вважатися всеохоплюючою, оскільки проявляє себе не у кожному практичному прикладі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Викладене у статті дослідження з теоретичною і практичною частинами дало підстави для формулювання таких висновків: будь-який розподіл мов світу на “стародавні” та “сучасні” завжди буде нести в собі недолік хиби або критичної суб'єктивності; водночас феномен оптимізації мовних структур у процесі історіогенезу нашої цивілізації (від давніх до сучасних мов) представлений як певна загальна тенденція, проте не є аксіомою, що має вияв у кожному практичному прикладі, що продукує перспективність подальшого вивчення питання.

Джерела та література

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений. Т. 3. Проблемы развития психики : у 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 3. – 442 с.
2. Залевская А. А. Введение в психолингвистику : учеб. пособие / А. А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2000. – 354 с.
3. Залевская А. А. Слово о лексиконе человека : монография / А. А. Залевская. – Воронеж : Языкознание, 1990. – 182 с.
4. Засекина Л. В. Вступ до психолінгвістики : навч. посіб. / Л. В. Засекина. – Острог : Вид-во нац. ун-ту “Остроз. акад.”, 2002. – 168 с.
5. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : “Гнозис”, 2001. – 270 с.
6. Леонтьев А. А. Путешествие по карте языков мира : учебн. пособ. / А. А. Леонтьев – М. : “Просвещение”, 1990. – 144 с.
7. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 173 с.
8. Малиновский Б. Н. Первобытные культуры / Б. Н. Малиновский. – М. : Наука, 1988. – 372 с.
9. Lavrinenko O. O. A study of the Cognitive Synesthetic Mechanism as a Supplement to the Sound Imitation Theory of Lingual Genesis / O. O. Lavrinenko // East European Journal of Psycholinguistics. – Lutsk : Publishing of Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2014. – № 2. – P. 62–70.

References

1. Vygotsky, L. 1982. *Izbrannyye nauchnyye trudy*. Moscow: Pedagogica.
2. Zalevskaja, A. 2000. *Vvedenije v psycholingvistiku: Teaching materials*. Moscow: Russian University Publishing.
3. Zalevskaja, A. 1990. *Slovo o leksikone cheloveka: Scientific monographic*. Ostroh: Jazykoznanije. Publishing.
4. Zaslavskaja, L. 2002. *Vvedenije v psycholingvistiku: Teaching materials*. Ostrozka Academy Publishing.
5. Krasnyh, V. 2001. *Osnovy psycholingvistiki i teoriji kommunikatsiji: Teaching materials*. Moscow: Gnosis Publishing.
6. Leontjev, A. 1990. *Puteshestvije po karte jazykov mira: Teaching materials*. Moscow: Moscow Prosveshchenije Publishing.
7. Lurija, A. 1979. *Jazyk i soznaniye*. Moscow: Moscow University Publishing.
8. Malinovsky, B. 1988. *Pervobytnyye kultury: Scientific Works*. Moscow: Moscow Nauka Publishing.
9. Lavrinenko Alexander, 2014. "A study of the Cognitive Synesthetic Mechanism as a Supplement to the Sound Imitation Theory of Lingual Genesis: Article, Eastern European National University Publishing". *East European Journal of Psycholinguistics* 2:62–70.

Лавриненко Александр. Оптимизация языковых структур как универсальный компонент языковой эволюции. В статье предложено психологическое исследование, направленное на выявление, оценку и анализ общих эволюционных изменений, которые испытывает на себе любая в процессе своего развития. В качестве базовой гипотезы служила идея известного французского учёного Люсьен Леви-Брюля о возможности разделения языков на древние и современные.

В теоретической части работы представлено эволюционные особенности английского и немецкого языков, а также языков Суахили и древнего Папуасского языка. Анализ научных трудов известных европейских и отечественных учёных дал возможность доказать тот факт, что любое разделение языков на древние и развитые всегда будет слишком условным или субъективным. В то же время удалось определить тенденцию, которая указывает на то, что более древние языки отображают последовательность событий более громоздко.

В эмпирической части выполнено сравнение латинского, старославянского и украинского языков на основе текстовых материалов Ветхого Завета, Нового Завета и Древних мифов. В практической части работы был установлен факт существенного различия в количестве орфографических знаков при передаче содержания названных выше текстов между украинским и старославянским языками. В то же время, такого рода различие не было установлено между украинским и латинским языками, а также между латинским и старославянским языками.

Таким образом, описанное исследование дало достаточно оснований, чтобы признать существование феномена оптимизации языковых структур как определённой тенденции, которая влияет на эволюционное развитие большинства языков.

Ключевые слова: язык, языковая эволюция, языковые структуры, грамматическая категория, оптимизация, текстовый фрагмент, сравнительный анализ.

Lavrynenko Aleksandr. Optimization of Lingual Structures as the Universal Constituent of Lingual Evolution. In this article the psycholinguistic research is proposed, which is fulfilled in order to define and analyze the general evolutionary changes that concerns any language in the process of it's development. The idea of famous scientist Lucien Levi-Brule about the possibility of languages' division into ancient and developed served as a primary hypothesis for this research.

In the theoretical part of this research the evolutionary peculiarities of English, German, African Suahilli and ancient Papua languages are described and analyzed. Using the scientific works of European, Russian and Ukrainian scholars, the following fact was proved that the division of languages into ancient and developed will be in any case conditional and very subjective. At the same time one real tendency was proved, which declares that older languages reflect any set of events less compact and clumsier.

In the empirical part of this research the famous texts from Bible on Latin, Ukrainian and on Oldslavik languages were compared. In the practical part the fact of significant difference in the reflection of the same plot between Ukrainian and Oldslavik was found and argued. At the same time the analogical difference between the Ukrainian and the Latin or between the Latin and Oldslavik languages appeared to be too weak for taking into the scientific account.

The described research gave us enough facts and arguments to declare the existence of the phenomenon of lingual structures' optimization as some tendency that has influence on the evolutionary language development. But this defined tendency can not be regarded as axiom, which expresses itself in any concrete example.

Key-words: language, lingual evolution, lingual structures, grammatical category, optimization, textual fragment, comparative analysis.